

KAYBETTİĞİMİZ BİR DEĞER
CENGİZ ORHONLU

Şahabettin Tekindağ

Bugün, ruhu Tanrıya ulaşan, fakat hatırası ebediyyen aramızda yaşayacak olan genç ve değerli bir ilim adamını, iyi bir yetiştiriciyi, her şeyden önce karakter sahibi iyi bir insanı kaybetmenin derin acısı içindeyiz. Vakitsiz ölümü ile bizleri mateme boğan Prof. Dr. Cengiz Orhonlu, 1927 senesinin 17 Temmuz'unda Tokat'ta doğmuş ve 1945 senesinde İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirdikten sonra devam ettiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 1951 ders yılında pekiyi derece ile mezun olmuştur. Mezuniyet tezi Yeniçağ Tarihi'nden olup, «Kabataş, Fındıklı, Salıpazarı, Tophane, Ayazpaşa semtleri» ne ait bir etüddür. 1951-52 senelerinde askerlik görevini yapan Orhonlu, 1953-54 senelerinde Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü'nde vazife görmüş, çalışkanlığı ile dikkati çekerek 26.II.1954 de namzet ve 29.III.1955 de asil asistanlığa tayin edilmiş, 1958 de «Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü, 1691-1696» adında hazırladığı tezi müteakip pekiyi derece ile Tarih Doktoru payesini almıştır.

1959-1960 seneleri arasında Canada Council'in verdiği bursu kazanarak görgü ve bilgisini arttırmak üzere Montreal'e giden Orhonlu, bu şehirdeki İslâm Tetkikleri Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalıştığı gibi, sahası ile ilgili derslere de devam etmiştir. Nihayet, «Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilâtı» hakkında hazırladığı tez ile 1964 senesi Kasım'ında Doçent ünvanını almış ve 18 Şubat 1965 de 60 lira aylıklı kadroya geçerek tedris faaliyetine başlamıştır. Bundan sonra yoğun bir faaliyet sonunda pek çok eser ve makale yayınlayan Cengiz Orhonlu, 1971 senesinde takdim tezi ola-

rak sunduğu «*Osmanlılar ve Habeşistan*» adlı kitabı ile profesör olduktan sonra bitmez tükenmez bir enerji ile çalışmalarını devam ettirmiş, özellikle, Türk Kültürünü Araştırma ve Güney-Doğu Avrupa Tetkikleri Enstitülerinde faal bir rol oynamıştır. Nitekim, Güney-Doğu Avrupa Tetkikleri Enstitüsü Dergisi'ni hemen hemen tek başına yürüttüğü gibi, Türk Dünyası El Kitabı'nın hazırlanıp basılmasında da üstün gayreti olduğu bilinmektedir. Bu suretle ilmi bir hüviyete sahip bulunan Orhonlu, tıpkı hocası rahmetli Cavid Bay-sun gibi, çalışmalarına çeşitlilik ve zenginlik sağlayan bir kitap sever idi.

İlmî Hüviyeti :

Cengiz Orhonlu'nun tedkik ve etüdleri, «*Osmanlılar ve Habeşistan*» adında Osmanlıların güney siyasetine ait bir monografi, *Telhisler* adlı kitabı (İstanbul 1970, Edebiyat Fakültesi neşriyatından, s. 29+149) ile *İslâm Ansiklopedisi, Tarih Dergisi, Tarih Enstitüsü Dergisi, Türkiyat Mecmuası, Belleten, Türk Kültürü* ve emsali ilim mecmualarında yayınlanmış 75 i müteceviz makaleden müteşekkildir. Orhonlu, özellikle «*Osmanlılar ve Habeşistan*» adlı kitabında (İstanbul 1974, Edebiyat Fakültesi Yayınlarından «*Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti, Habeş Eyâleti*» adıyla basılmıştır) Osmanlıların Habeşistan'a karşı güttükleri siyasetin ana hatlarını, Türk belgelerinin ışığı altında ele almış ve bu suretle de şimdiye kadar bilinmeyen bir çok gerçekleri ortaya koymaya muvaffak olmuştur.

Cengiz Orhonlu, yukarıda önemini belirttiğimiz bu eserinden başka, sahası ile ilgili monografiler de kaleme almıştır. Bunlardan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilâtı* (İstanbul 1967, 23+175), Osmanlı Devleti'nin yol sisteminin işlemlerini belirten mühim bir eser olup, bu sahadaki çalışmalara da örnek olmuştur denilebilir. Öte yandan Orhonlu, aynı çalışmanın bir neticesi olarak kaleme aldığı «*Gemicilik*» adlı makalesinde, köprü kurulamayan yerlerde insan, eşya ve hayvan naklini temin eden bir hizmet sınıfının mevcudiyetini ortaya koymuş, nakliyat ile ilgili olmak üzere yayınladığı diğer bir tetkikte de Osmanlı Türkleri devrindeki İstanbul Kayıkçılığı ve Kayık işletmeciliği hakkında enteresan bilgiler vererek, bu husustaki arşiv belgelerinin önemini belirtmiştir. Orhonlu bu tet-

kikinde, İstanbul'un muhtelif devirlerde sahip olduğu kayıkçı ve kayık adedini tesbit ettiği gibi ücret tarifelerini de açıklamaktadır. Orhonlu bu açıklamayı yaparken Başbakanlık Arşivi'nde yeni yeni meydana çıkan belgelerden ve müteferrik defterlerdeki bu meseleye mütedair kayıtlardan istifade etmesini bilmıştır.

Diğer taraftan Orhonlu, Osmanlı Türklerinin coğrafi faaliyetleri ile de meşgul olup bu konularda aynı başarıyı göstermiş, ez-cümle, «*XVIII. yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası*» adlı makalesiyle, şimdiye kadar mahiyeti pek bilinmeyen yeni bir eseri ortaya çıkarmıştır. Bunlar arasında «*Seydi Ali Reis*» ve «*Hint Kaptanlığı ve Piri Reis*» adlarındaki incelemeleri orijinal ve dikkatli bir çalışma mahsülü olup, coğrafyaya âit çok kıymetli eserler de telif etmiş olan bu Türk denizcilerinin faaliyetlerini yeni arşiv belgelerinin ışığı altında değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan Orhonlu, memleket dışındaki Türk topluluklarının birincisi olan «*Batı Trakya'da Türk Nüfusu*» adlı makalesinde, Yunan hâkimiyeti altındaki Türk nüfusunun tedricî olarak nasıl azaldığı hususu, ikincisinde Polonya'da yaşamakta olup XVII. yıldan itibaren Osmanlı topraklarına göç eden Lipka adlı Türk grubuna temas edilmiş, diğerlerinde ise «*Batı-Trakya Türkleri*», «*Balkan Türklerinin durumu*», «*Oniki Ada meselesi*», «*Batı Trakya'da Türk basınına yapılan baskı*», «*Batı Trakya Türk Azınlığının İsmi mes'esi ve Yunanistan'ın Parçalama Siyaseti*», «*Kaşgaylar*», «*İran Siyaseti Hayatında Kaşgaylar ve Oynadıkları rol*», «*Bozcaada'da Türk Eserleri ve Kitâbeleri*» incelemek suretiyle bu çok önemli meseleleri büyük bir vukuflla ortaya koymuştur.

Orhonlu'nun bütün bunlardan başka, ilgi çekici pek çok belgeyi yeni harflerle neşrettiğini de belirtmek isteriz. Nitekim, «*Osmanlı Teşkilâtına ait Küçük Bir Risâle*» adındaki makalesi ile 1597-1607 yılları arasında Sadriâzamların hükümdarlara arz ettikleri telhisler hakkındaki kitabı (*Telhisler*, İstanbul 1970, 29+149), nihayet «*Osmanlı-Bornu münâsebetine ait belgeler*» ve «*1559 Bahreyn Seferine ait bir Rapor*» adlı makaleleri bu kabil çalışmalarının mahsulüdür ki, Orhonlu bunlara bazı notlar ilâve etmek suretiyle daha da zenginleştirmiş ve tamamen ilmi bir hale sokmuştur. Bu arada merhum, Leiden'de neşredilen İslâm Ansiklopedisi'nin yeni tab'ına *Barbaros-zâde Hasan Paşa, Mezomorto Hacı Hüseyin Paşa, Cinci Hüseyin Efendi, Çatalcalı Hasan Paşa* gibi maddeler yazmış, aynı sa-

hada uğraşan batılı müelliflerden bir kısmı da Orhonlu'nun eserlerinden istifade ederek çalışmalarında ismini zikretmişlerdir. Nitekim, Wolf-Dieter Hutteroth, ondan (*Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü, 1691-1696*, İstanbul 1963) istifade ettiği gibi Voj Noistorijski Glasnik (Beograd, 2, 1968, s. 246-249 de Dr. Olga Zirojevic tarafından) ve *Archiv Orientalni* (Prag 1969, 37, s. 631-633 de Dr. Vesely tarafından) de «*Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilâtı*» tanıtılmış ve Xavier de Planhol (*Les fondements géographiques de l'histoire de l'Islam*, Paris 1968, s. 238, 239, 240) da onun eserine (*Aşiretleri İskân Teşebbüsü*) sık sık başvurmuştur.

1966 yılında Sofya'da toplanan I. Balkan Tedkikleri ve Güney-Doğu Avrupa Tedkikleri Kongresi'ne «*XVI. yüzyılda Su yolculuk müessesesi*» adlı bir tebliğ ile katılan Orhonlu, 1969 da Kıbrıs'ta tertiplenen I. Milletlerarası Kıbrıs Tedkikleri Kongresi'ne, yine aynı senede Viyana'da toplanan X. Milletlerarası Onomastic Kongresi'ne, 1970 yılında da Atina'da toplanan II. Milletlerarası Balkan ve Güney-Doğu Avrupa Tedkikleri Kongresi'ne, nihayet 1971 Eylül'ünde Ankara'da toplanan VII. Türk Tarih Kurumu Kongresi'ne de ayrı tebliğler ile katılmış ve bu kongre çalışmalarında faal bir şekilde yer almıştır.

**

Çalışkanlığı ve dürüstlüğü ile temâyüz eden sevgili kardeşimiz, yakın mesâi arkadaşımız, ne yazık ki, kendisine ârız olan kalp kifâyetsizliği sebebiyle 11 Haziran Cuma günü, saat 13.40 da, vazifesi başında, masası ardında, âdeta bana vedâ ederek vefât etti; daha açık bir tâbirle şehit düştü. Cenazesi, 14 Haziran Pazartesi günü, çok sevdiği fakültemizin iç avlusunda yapılan hazin bir merâsimden, Bayezid Camii'nde kılınan öğle namazından sonra, Feriköy'deki âile kabristanına nakledilmiş ve göz yaşları arasında kabre gömülmüştür.

Onun ölümü ile üniversitemiz değerli bir ilim adamını, maarifi-miz iyi bir yetiştiriciyi, öğrencileri ve asistanları kendilerine her zaman kanat açan bir ağabeyi, bir babayı, nihayet memleket gerçek bir evlâdını kaybetmiştir. Nur içinde yatsın !

Bibliyografya :

Profesör Cengiz Orhonlu'nun muhtelif mecmua ve dergilerde yazdığı çeşitli makale ve etüdler şunlardır :

1) Tarih Dergisi :

Fındıklı Semtinin Tarihi Hakkında bir Araştırma, 10 (1954), s. 61-78; 11-12 (1956), s. 51-70; *XVI. asrın İlk Yarısında Kızıl-deniz sahillerinde Osmanlılar*, 16 (1962), s. 1-24; Stephan Fischer Galati, *The Ottoman Imperialism and the German protestantism, 1520-1555*, Oxford 1959, 16 (1962), s. 119-122; *Osmanlı Devrinde Nehir nakliyatı üzerine araştırmalar : Dicle, Fırat nehirlerinde nakliyat*, 17-18 (1963), s. 77-102; Bernard Lewis, *The emergence of modern Turkey*, London 1961, 17-18 (1963), s. 275-283; *XVIII. yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası*, 19 (1964), s. 115-140; R. B. Serjeant, *The portuguese of the South Arabian Coast*, Oxford 1963, 19 (1964), s. 168-171; *Osmanlıların Habeşistan Siyaseti*, 20 (1965), s. 39-54; *Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkcılık ve Kayık işletmeciliği*, 21 (1966), s. 109-134; *Bahreyn Seferine dair bir rapor*, 22 (1968), s. 1-16; *Osmanlı-Bornu münâsebetine ait belgeler*, 23 (1969), s. 111-130; Herbert L. Bodman, *Political Factions in Aleppo, 1760-1826*, The University of North Carolina Press 1963, 24 (1970), s. 136-141; *1657 Tarihli Bozcaada Tahriri ve Adadaki Türk eserlerine ait bazı notlar*, 26 (1972), s. 67-74; Bernard Lewis, *Islam in History, Ideas, Men and Evenis in the Middle East*, London 1973, 27 (1973), s. 196-198.

2) Tarih Enstitüsü Dergisi :

Seydi Ali Reis, 1 (1970), s. 39-56.

3) Türk Kültürü Dergisi :

Fredrik Barth, *Nomads of South Persia. The Basseri Tribe of the Khamsen confederacy (Güney İran göçebeleri, Hamseh konfederasyonunun Basseri kabilesi)*, London 1961, 4

(1963), s. 56-57; Şerafeddin Erdel, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, İstanbul 1961, 7 (1963), s. 55-57; *Batı Trakya Türkleri*, 17 (1964), s. 5-8; *Balkan Türklerinin Durumu*, 21 (1964), s. 49-60; *On İki Ada Meselesi*, 23 (1964), s. 1-5; *On İki Ada'da Türk Eserleri ve Türk Nüfusu*, 24 (1964), s. 29-34; *Batı Trakya'da Türk Basımına Yapılan Baskı*, 44 (1966), s. 695-697; *Batı Trakya Türk Azınlığının İsmi Mes'alesi ve Yunanistan'ın Parçalama Siyaseti*, 44 (1966), s. 683-688; *Kaşgaylar*, 54 (1967), s. 421-426; *Iran Siyasî Hayatında Kaşgaylar ve Oynadıkları Rol*, 56 (1967), s. 615-621; *Tayımı Sana Veriyorum*, 59 (1967), s. 863-868; *Atatürk ve Tarih Görüşü*, 61 (1967), s. 26-30; *Türkiye'de Kadın Haklarının Kazanılması Mes'alesi*, 72 (1968), s. 936-942; *Bozcaada*, 83 (1969), s. 830-835; *Bozcaada'da Türk eserleri ve Kitabeleri*, 86 (1969), s. 139-149; *Gökçe Ada (İmroz)*, 112 (1972), s. 223-229; *Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adası'na Yerleşmesi*, 139-140-141 (1974), s. 331-338; *Bozcaada'daki Köprülü Mehmed Paşa Câmî'i ve Vakfı Hakkında*, 142-143-144 (1974), s. 385-388; «*Asırlar Boyunca Sînd*» *Milletlerarası Semineri*, 157 (1975), s. 49-51.

4) Türk Dünyası El Kitabı (1976) :

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, s. 1017-1036; *Türkiye Türkleri*, s. 1039-1043; *Yunanistan Türkleri*, s. 1099-1103; *Suriye Türkleri*, s. 1132-1139 (Türk Dünyası El Kitabı'nın bir bölümünü teşkil eden *Türk Dünyası Atlası*'nın, Beylikler Devrinden Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar olan haritaları ve bu haritalara ek olarak verilen bilgiler de Cengiz Orhonlu'ya aittir).

5) Belgelerle Türk Tarih Dergisi :

Nasrettin Hoca'nın soyu ile ilgili bir belge, 3 (1967), s. 78-80; *Turgut Reis ve Korsika Baskını*, 5 (1968), s. 69-73; *Türkçe Yayınlanan İlk Gazete «Takvim-i Vekayi»*, 6 (1968), s. 35-39.

6) Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi :

Meslekî bir Teşekkül olarak Kaldırmıcılık ve Osmanlı şehir yolları Hakkında bazı düşünceler, 1 (1972), s. 93-138; *I. Milletlerarası Kıbrıs tetkikleri kongresi* (14 Nisan - 19 Nisan 1969), Lefkoşe-Kıbrıs, 1 (1972), s. 264-267; *Bir Türk Kadınının Yazdığı Atina Tarihi (Tarih-i Medinetü'l-Hükemâ)*, 2-3 (1974), s. 119-136; *Malta ile İlgili Türkçe Yayınlar ve Kayıtlar*, 2-3 (1974), s. 493-497; *Ahmed Resmî Efendi'nin Eflâk Coğrafyası*, 4-5 (1976), s.

7) Türkiyat Mecmuası :

Gemicilik, XV (1969), s. 157-169; *Lipkalar*, XVI (1971), s. 57-87.

8) Belleten :

Hint Kaptanlığı ve Piri Reis, 134 (1970), s. 235-254; *Yunan işgalinin meydana getirdiği göç ve Yunanlıların yaptıkları «Tehcir» in sonuçları hakkında bazı düşünceler*, 148 (1973), s. 485-495; *Uriel Heyd, Studies in Ottoman Criminal law (Osmanlı ceza kanunu hakkında incelemeler)*, 152 (1974), s. 751-756.

9) Türk Tarih Kurumu BELGELER :

Osmanlı Teşkilâtına ait küçük bir risâle «Risâle-i Terceme», IV, 7-8 (1969), s. 39-47.

10) Türk Kültürü Araştırmaları :

Batı Trakya'da Türk Nüfusu, 1 (1964), s. 59-77.

11) İslâm Ansiklopedisi :

Elmas Mehmed Paşa, VII, s. 583-585; *Mezomorto Hüseyin Paşa*, VIII, s. 205-208; *Kuyucu Murad Paşa*, VIII, s. 651-654; *Mustafa II*, VIII, s. 695-700; *Sünnet Düğünü*, XI, s. 245-247; *Telhis*, XII, s. 148-149; *Telhisci*, XII, s. 149-150; *Tercüman*, XII, s. 175-181; *Trablus*, XII, s. 452-455; *Tulumbacı*, XII, s.

12) Encyclopedia of Islam :

Husayn Efendi, Djindji Khodja, III (Leiden 1967), s. 643-644; *Hadjdji Husayn Pasha, Mezzomorto*, III (Leiden 1967), s. 650-651; *Hasan Pasha, Barbaros-zâde*, III (Leiden 1967), s. 251-252; *Hasan Pasha, Çatalcah*, III (Leiden 1966), s. 252; *Kaphca*, s. 562-570; *Kara Osman-oğlu*, s. 592-594.

Cengiz Orhonlu'nun bunlardan başka Vakıflar Dergisi (bk. *Bayram Paşa Kervansarayı*, X, 1973, s. 198-219), Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni (bk. *Osmanlı Bolu'su*, 47/326, 1975, s. 14-20), Atatürk Konferansları (bk. *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık*, V, 1975, s. 13-33), İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı (bk. *Deriş Abdullah'ın Darüssaade Ağaları hakkında bir eseri : Risâle-i Teberdariye fi Ahvâl-i Dârü's-saâde*, Ankara 1975, s. 225-249), ve Cumhuriyetin 50. yılına armağan (bk. *Edebiyat Fakültesi'nin Kuruluşu ve Gelişmesi (1901-1933) hakkında bazı düşünceler*, İstanbul 1973, s. 57-70)'da da muhtelif yazıları bulunmaktadır.